

DOI: 10.33766/2524-0323.102.136-150

УДК: 343.137.9

Навроцька В. В., кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів, Україна)

e-mail: superviranavr@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3407-7984>

ПРОДОВЖЕННЯ, ЗМІНА Й ПРИПИНЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ: ПРОГАЛИНИ, МІЖГАЛУЗЕВІ Й «ВНУТРІШНІ» СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті звернено увагу на наявність численних міжгалузевих та «внутрішніх» суперечностей, інших системних недоліків у положеннях вітчизняних Кримінального, Кримінального процесуального кодексу та в Законі України «Про психіатричну допомогу» в частині регламентації ними підстав продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру та порядку застосування цих заходів. Стверджено, що лише констатація таких недоліків без наведення конкретних пропозицій щодо їх подолання на законодавчому рівні не особливо допоможе працівникам органів, котрі ведуть кримінальний процес. Зазначено, що найкращим способом уникнення правозастосовних помилок у ситуаціях, коли положення нормативних актів викладено нечітко та суперечливо, є не розрахунок на слідування тлумаченню відповідних нормативних положень хай навіть із боку суперавторитетних органів чи осіб, а законодавче коректування таких положень. З огляду на це, автором запропоновано низку змін та доповнень до ст. 95 КК України, ст. 514 КПК України та ст. 19 Закону України «Про психіатричну допомогу в частині регламентації ними підстав продовження, зміни та припинення примусових заходів медичного характеру. Указані пропозиції спрямовані на уникнення дублювання положень зазначених нормативних актів, належного врахування предмета правового регулювання, узгодження відповідних положень із задекларованою у Кримінальному процесуальному кодексі України засадою диспозитивності, врахування позицій Європейського суду з прав людини й підходів, відображених у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, де передбачено гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є право на доступ до правосуддя.

Ключові слова: продовження, зміна та припинення застосування примусових заходів медичного характеру, міжгалузеві колізії, подолання суперечностей, дублювання, доступ до правосуддя, рішення Європейського суду з прав людини.

Постановка проблеми. Аналіз положень вітчизняних КК, КПК та Закону «Про психіатричну допомогу» в частині регламентації ними підстав продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру, а також порядку розгляду цього питання судом, приводить до висновку про наявність у цих нормативних актах непотрібних та необґрунтованих дублювань та, що незрівнянно гірше, численних міжгалузевих та «внутрішніх» суперечностей. Такий законодавчий підхід іде врозрід із принципом правової

визначеності, декларованим у Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод, має наслідком плутанину та різнобій у правозастосуванні, а найголовніше – призводить до порушення прав осіб, стосовно яких вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру, не дозволяє повноцінно враховувати їхні законні інтереси, є абсолютно неприйнятним та потребує відповідного коригування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стверджувати те, що питання належної регламентації підстав продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру, а також порядку розгляду цього питання лишилися поза увагою у юридичній літературі, було б несправедливо та неправильно. Різними аспектами цього питання займалися і «матеріалісти», і «процесуалісти», як-от: А. Музика, Т. Арсенюк, Г. Назаренко, О. Смаглюк, Є. Фесенко, М. Шумило. Указані проблеми стали також предметом однієї з наших попередніх публікацій [1, с. 130-146], однак окремі суперечливі та нечіткі моменти цього правового інституту так і не були проаналізовані. Окрім того, конкретних пропозицій із подолання таких розбіжностей і чітких рекомендацій щодо нової редакції відповідних законодавчих положень ані нами, ані іншими дослідниками, принаймні у вітчизняній науці, так і не висловлено. Водночас, така потреба існує.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз положень ст. 95 КК України, ст. 514 КПК України та ст. 19 Закону України «Про психіатричну допомогу» у частині регламентації ними підстав продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру, порядку розгляду цього питання судом та з'ясування того, чи у вказаних нормативних актах було належно враховано законодавцем предмет правового регулювання, несуперечливість відповідних нормативних положень (передусім, положень КК та КПК України), неприпустимість дублювання тексту, практичну доцільність, необхідність максимального забезпечення прав і законних інтересів осіб, відносно яких вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру з урахуванням при цьому загальноновизнаних міжнародних стандартів та прецедентної практики Європейського суду.

Виклад основного матеріалу. У ході аналізу проблем, що постають при прийнятті рішення про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру, слід, передусім, звернути увагу на положення ч. 2 ст. 514 КПК України [2], у якому йдеться про підстави зміни та припинення застосування вказаних заходів щодо особи, котра вчинила суспільно небезпечне діяння, будучи неосудною. З метою подолання неузгодженостей та інших системних недоліків, пропонуємо його (положення) виключити як таке:

а) де вирішено явно матеріально-правові (а не процедурні питання), та яке, відповідно, не може бути предметом правового регулювання кримінального процесуального законодавства,

б) у якому, у супереч положенню ст. 93 КК України [3], не враховано, що:
- припинення застосування примусових заходів медичного характеру можливе ще й стосовно обмежено осудних, а також осіб, які вчинили кримінальне

правопорушення, будучи осудними, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку чи в ході відбування покарання,

- а зміна виду таких заходів можлива також щодо осіб, котрі вчинили кримінальне правопорушення, будучи осудними, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку чи в ході відбування покарання.

Також потребує корекції положення, викладене в першому реченні ч. 3 ст. 19 Закону «Про психіатричну допомогу». Там сказано, що: «Питання про продовження, зміну або припинення застосування примусового заходу медичного характеру вирішується судом в разі такої зміни стану психічного (! – В. Н.) здорової особи, за якої відпадає необхідність застосування раніше призначеного заходу та вишикає необхідність у призначенні іншого примусового заходу (?! – В. Н.) медичного характеру чи якщо особа видужала» (?! – В. Н.) [4].

Є кілька зауважень до такої редакції:

- по-перше, вона «надто некоректна». (Зрозуміло, що при прийнятті рішення про продовження дії будь-якого заходу, у тому числі й передбаченого ст. 93 КК України, у подальшому застосовується не який-небудь із них, а саме той, що було обрано раніше. За такої умови аж ніяк не може «відпасти необхідність у застосування раніше призначеного заходу», хоча, з огляду на буквальне тлумачення вищенаведеної норми, законодавець має іншу думку...). Також абсолютно виключеним повинно бути продовження застосування примусового заходу медичного (психіатричного) характеру до особи, яка видужала, а відтак, перестала бути психічно хворою (хоча теж, судячи з редакції цієї норми, законодавець таке допускає!). До того ж застосування вказаних заходів до здорової у психічному відношенні людини є, навпаки, суспільно небезпечним та кримінально караним діянням (! – В. Н.);

- з урахуванням вищенаведених позицій у юридичній літературі [1, с. 139-142; 5, с. 135; 6, с. 58-59; 7, с. 226; 8, с. 104], а також існуючої правозастосовної практики (яка, як відомо, є критерієм теорії), вважаємо, що підставою зміни чи припинення застосування примусового заходу медичного / психіатричного характеру може бути зміна не тільки психічного (причому, й у гіршу сторону!), але й також фізичного стану хворого, за якого його суспільна безпека виключена чи вкрай низька [9; 10; 11; 12; 13].

- у ч. 1 ст. 19 Закону «Про психіатричну допомогу» сказано, що примусові заходи медичного характеру застосовуються у випадках, встановлених *Кримінальним кодексом* [4]. Вирішення питання про продовження, зміну чи припинення застосування аналізованих заходів – це теж питання їх застосування (так само, які прийняття рішення про їх «первісне» призначення). Воно, як уже було обгрунтовано, є питанням матеріального кримінального права і має бути вирішене в КК України.

А тому перше речення ч. 3 ст. 19 Закону України «Про психіатричну допомогу» (як таке, де йому не місце) пропонуємо виключити. З урахуванням вищезазначеного радимо передбачити у ч. 1 ст. 95 КК України положення, згідно з яким: «1. Рішення про припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру приймається в разі такої зміни стану психічного та / або фізичного здоров'я

особи, за якої відпала потреба в раніше застосовуваному заході, а рішення про їх зміну – за тих же умов та за необхідності у призначенні іншого примусового заходу психіатричного характеру. Продовження застосування примусових заходів психіатричного характеру здійснюється за відсутності підстав для їх припинення чи зміни».

Окрім того, положення ч. 4 ст. 503 КПК України, згідно з яким «примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними» [2] як такого, що не є «процедурним», слід виключити; натомість доповнивши ст.93 КК України частиною 2 такого змісту: «2. Примусові заходи психіатричного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними». (Твердження про те, що вказані заходи можуть бути застосовані лише до суспільно небезпечних осіб, має безпосереднє відношення до вирішення питання про зміну чи припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру щодо осіб, розлад психіки яких залишається без змін (або й навіть посилюється), а фізичний стан, навпаки, істотно погіршується).

Аналіз положень чч. 1, 2 ст. 95 КК України, дозволяє зробити висновок про те, що законодавець бездумно, так би мовити, «запахав» туди положення, яким там не місце (іншого, більш вдалого визначення на позначення явно недбалого правового регулювання придумати не можемо), адже не є (і не може бути!) предметом регулювання матеріального кримінального права положення, де йдеться про те:

- що продовження, зміна чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється саме судом за місцем знаходження закладу з надання психіатричної допомоги (тим більше, що про це уже вказано в ч. 1 ст. 514 КПК України),

- за чийм зверненням (лікаря-психіатра або самої особи, що якої було застосовано такі заходи, її захисника, законного представника) можливий розгляд такої заяви;

- які документи (висновок комісії лікарів-психіатрів закладу, де особі надається психіатрична допомога чи висновок самостійно обраного особою незалежного лікаря-психіатра) слід долучати до цієї заяви;

- за яких обставин до суду вправі звернутися законний представник та захисник особи, стосовно якої вирішується питання про продовження, зміну чи припинення застосування таких заходів (коли вона сама за станом здоров'я не може усвідомлено подати заяву);

- якою має бути черговість / періодичність таких звернень (зокрема, сказано, що особа, до якої застосованого примусові заходи медичного характеру, вправі звертатися до суду із відповідною заявою не частіше разу на півроку).

До речі, аналогічні «процедурні» норми відтворені *дослівно* (! – В. Н.) ще й у 2-5 реченні ч. 3 ст. 19 Закону України «Про психіатричну допомогу» [4]. Там вони теж невідомо як опинилися, а тому мають бути виключені. Висловимо свої міркування з приводу подібного дублювання: іноді складається враження, що законодавець не дуже високої думки про інтелектуальні здібності правозастосувачів та рядових споживачів закону, вважаючи, що їм якісь положення треба

розтлумачувати двічі. Гадаємо, він (законодавець) помиляється: переважна більшість здатна їх зрозуміти з першого разу (!). (Законотворцю варто розпочати з себе – чітко визначитися із предметом правового регулювання та передбачити певні положення саме в тому нормативному акті, де їм і місце!)

Окрім того, немає жодного відношення ані до питань матеріального кримінального права, (ані до процесу) положення першого речення ч. 2 ст. 95 КК України [3], де йдеться про черговість огляду особи, до якої було застосовано аналізовані заходи (не рідше одного разу на пів року), комісією лікарів-психіатрів для вирішення питання про наявність підстав для звернення із заявою до суду про припинення чи зміну застосування такого заходу. Кримінальний і, зрештою, Кримінальний процесуальний кодекс не є посібниками для домогосподарок, де містяться відповіді на всі чи більшість питань, що виникають у житті. Окрім них, законодавцем «придумано» багато інших нормативних актів, покликаних регулювати обставини та ситуації, що підлягають обговоренню та розв'язанню на законодавчому рівні. Це питання – не виняток. Воно й має бути вирішене, і вже з'ясовано (!) в Законі «Про психіатричну допомогу». Дублювання такого ж положення ще й у КК України – недоцільне й беззмислове та є прикладом недолугого правового регулювання.

Також законодавець (у вітчизняних КК та КПК) неоднаково визначає питання про те, який же суд приймає рішення про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру: 1) так у КК України сказано про «суд за місцем знаходження закладу з надання психіатричної допомоги» (третє речення ч. 2 ст. 95 цього Кодексу) [3]; 2) а в ч. 1 ст. 514 КПК України йдеться про «суд, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться цей заклад чи відбувається лікування (? – В. Н)» [2]. (Використання протиставного сполучника «чи» в цьому контексті здатне привести до хибного висновку, згідно з яким у закладах із надання психіатричної допомоги, осіб, до яких за рішенням суду застосовано такі заходи, можуть лікувати, а можуть і ні. Це, звісно ж, не так та суперечить, принаймні, положенню ст. 92 КК України, де сказано, що примусові заходи медичного характеру застосовуються, зокрема, з метою *обов'язкового лікування* осіб, згаданих у ст. 93 цього Кодексу).

Продовжуючи звертати увагу на суперечності, колізії кримінального матеріального та процесуального законодавства, не можна оминати ще й таке питання. В абз. 2 ч. 2 ст. 95 КК України [3] (а воно також дублюється у першому реченні ч. 5 ст. 19 Закону «Про психіатричну допомогу»! [4]) сказано, що «особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру, мають право звертатися до суду із заявою про зміну або припинення застосування примусових заходів медичного характеру не частіше одного разу на 6 місяців та незалежно від того, чи розглядалося судом це питання в зазначений період». Щодо цього положення також є кілька зауважень:

1) перш за все, у ньому йдеться про те, хто та з якого приводу має звертатися до суду, вказано на частоту й форму такого звернення. А отже, така норма є аж ніяк не матеріально-правовою, а процесуальною, тому їй теж явно не місце в КК України;

2) також в аналізованому положенні вказано, що така періодичність звернення до суду відноситься *лише до особи, до якої було застосовано примусові заходи медичного характеру*, адже про її захисника й законного представника тут не згадується взагалі (!). З цього можна зробити висновок, що, на думку законодавця, останні, усе-таки, можуть клопотати перед судом про зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру частіше, ніж раз на пів року. Таке правове регулювання є черговим прикладом ситуації, коли особу, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, обмежують у можливості самостійного обстоювання своїх інтересів. А це є порушенням її права на захист! Виникає питання: чому такі часові обмеження встановлено лише стосовно особи, щодо якої було прийнято рішення про застосування цих заходів? Зрозуміло, що законодавцеві в голову не «заглянеш» й абсолютно достовірно не поясниш міркування, якими він керувався. Тут можна тільки робити припущення. Гадаю, що це було зроблено для того, аби така особа не надто «діймала» суд, не відволікала його від «більш важливих» справ, не турбувала його надмірно своїми проханнями про зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру (які, звісно ж, можуть бути й необґрунтованими). Ми в принципі не виключаємо можливості зловживаннями своїми процесуальними правами з боку цього учасника процесу, але ж надмірно часто (а з точки зору законодавця «часто» – це більше, ніж раз на 6 місяців) до суду можуть звертатися також захисник та законний представник особи, щодо якої було застосовано примусові заходи медичного характеру. Водночас щодо них законодавець чомусь не встановлює подібних обмежень. Хоча, напевно, він тут мав би демонструвати якийсь єдиний підхід, керуватися однаковими критеріями. Зрештою, а чи справді особа, стосовно якої було прийнято рішення про застосування аналізованих заходів та котра звертається до суду із заявою про їх зміну чи припинення, має можливість навсібіч зловживати цим своїм правом? Думаємо, навряд чи. Передусім, такий учасник процесу повинен знати, до кого та куди звернутися, а також дотриматися вимог щодо форми та змісту заяви. А це здатна зробити далеко не будь-яка особа із психічними відхиленнями, якій хлібом не годуй, а дай кудись поскаржитися чи щось там опротестувати, та й, зрештою, у процесі апеляційного оскарження (поки ухвала суду про застосування примусових заходів медичного характеру не вступила в законну силу), стверджувати про наявність у цього учасника процесу розладу психіки, з огляду на презумпцію психічного здоров'я, ще зарано. Указана презумпція у КПК України не сформульована, однак про необхідність її врахування свідчать ст.ст. 3, 4 Закону «Про психіатричну допомогу» й положення постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 03.06.2005 р. [14]. Але найголовнішим є те, що самої такої заяви недостатньо. До неї неодмінно має бути долучено комісійний висновок лікарів-психіатрів закладу, де особі надають психіатричну допомогу, або ж висновок обраного нею незалежного лікаря-психіатра (абз. 2 ч. 1 ст. 95 КК України [3], ч. 3 ст.19 Закону України «Про психіатричну допомогу» [4]). І певно, таки не кожен

фахівець готовий ризикнути своєю професійною репутацією та кар'єрою, нарадивши себе за давання завідомо необґрунтованого та неправдивого експертного висновку на притягнення до дисциплінарної (а можливо, і кримінальної!) відповідальності;

3) окрім того, постає питання: а як аналізоване обмеження узгоджується із гарантованим правом на доступ до правосуддя (п. 14 ч. 1 ст. 7, ст. 21 КПК України)? У § 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [15] передбачено гарантії справедливого судочинства, одним із аспектів яких є доступ до суду. Це означає, що особі має бути надано можливість звернутися до цього органу для вирішення певного питання, а держава не повинна чинити практичних чи правових перешкод у здійсненні такого права.

Європейський суд з прав людини в низці своїх рішень (зокрема, у справах «Bellet v. France» («Беллет проти Франції») [16] «Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany» («Принц Ганс-Адам II Ліхтенштейнський проти Німеччини») [17], «Scordino v. Italy» (Скордіно проти Італії) [18], «Iatridis v. Greece» («Ятрідіс проти Греції») [19], «Мушта проти України» [20]) вказує на те, що рівень доступу, наданий у національному законодавстві, повинен бути достатнім для забезпечення права особи «на суд» (на доступ до правосуддя) з огляду на засаду верховенства права в демократичному суспільстві. Водночас Страсбурзький суд неодноразово акцентував увагу на тому, що право на доступ до суду не є абсолютним. Воно може бути піддане допустимим обмеженням, адже за своєю природою вимагає державного регулювання. Європейський суд з прав людини звертає увагу на важливість дотримання оптимального, *справедливого балансу* між вимогами захисту основоположних прав окремої особи та загальними інтересами суспільства. ЄСПЛ вказує на потребу врахування характеру права, для захисту якого відбулося звернення до суду, на його значення для сторони процесу, на наявність публічного інтересу у провадженні. При цьому має бути забезпечено розумний ступінь пропорційності між використаними засобами та поставленими цілями, тобто обмеження права на судовий захист повинно переслідувати *легітимну мету* [21; 22]. Простіше кажучи, «легітимною метою» обмеження будь-якого права, дотримання отого «справедливого балансу» (про які і Європейський суд з прав людини згадує, і дослідники пишуть), є недопущення ситуації, за якої при реалізації права може бути а) заподіяно шкоду аналогічним чи більш значимим правам та інтересам інших осіб або ж б) завдано шкоди важливішим публічним, громадським інтересам. А тепер потрібно відповісти на запитання: чиї ж інтереси постраждають, якщо особа, до якої було застосовано примусові заходи медичного / психіатричного характеру, клопотатиметься перед судом про зміну чи припинення їх застосування частіше, аніж раз на пів року (нарівні із своїм захисником та законним представником, яким таке право законодавцем уже надано)? Певно що, нічий! А те, що суд муситиме розглянути таке звернення й вирішити його по суті (за умови, що відповідне клопотання належним чином оформлене, до нього додано висновок експертів-психіатрів чи незалежного лікаря-психіатра), витративши свій час і зусилля, до уваги брати не слід, адже

правоохоронні й правозахисні органи створені та діють не заради власної зручності та комфорту. При організації їх діяльності слід, передусім, звертати увагу не на те, щоб у них було легше навантаження та менше клопотів (хоча не будемо заперечувати, що процесуальна економія – досягнення певного результату «малою кров'ю» із меншими затратами часу, коштів, зусиль, засобів теж є важливою), а на те, чи будуть досягнуті завдання кримінального провадження (з-поміж яких, зокрема, згадано охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення такого порядку досудового розслідування й судового розгляду, за якого жодна особа не може бути піддана необґрунтованому процесуальному примусу – ст. 2 КПК України);

4) окрім того, нами обґрунтовано твердження, згідно з яким підставою зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного (психіатричного) характеру можуть бути зміни не лише у психіці особи, а й зміни в стані фізичного здоров'я (зокрема ті, що призводять до майже повної безпомічності особи, до втрати нею суспільної небезпечності) [1, с. 130-146] Застосування примусових заходів медичного / психіатричного характеру до особи, хоч і з психічними розладами та відхиленнями, але такої, що не становить суспільної небезпеки (зокрема, і фізично безпомічної), неприпустиме! Зрештою, ми не виключаємо ситуації, за якої подальше застосування до такої особи медикаментозного лікування, що є важливою складовою надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, може призвести до погіршення стану її фізичного здоров'я, наприклад, при несумісності деяких ліків. А тому потрібен перегляд рішення про продовження застосування цих заходів. Змушувати чекати її при цьому, аби мати можливість звернутися до суду, зо пів року, починаючи з моменту останнього звернення, було б, принаймні, негуманно.

Ведучи мову про продовження, зміну та припинення застосування примусових заходів медичного (психіатричного) характеру, урешті звернемо увагу ще й на таке. В усіх трьох аналізованих актах (вітчизняних КК, КПК та Законі «Про психіатричну допомогу») обстоюється єдина позиція, згідно з якою клопотати про *продовження, зміну чи припинення застосування* таких заходів може тільки лікар-психіатр – представник закладу з надання психіатричної допомоги, де тримається особа. Сама ж особа, до якої застосовано примусові заходи медичного характеру (або її захисник чи законний представник) вправі просити суд лише про *їх зміну чи припинення застосування* (ч. 3 ст. 514 КПК України [2], абз. 2 ч. 1 ст. 95 КК України [3], ч. 5 ст. 19 Закону України «Про психіатричну допомогу» [4]).

Певно, законодавець виключає наявність ситуації, за якої представники закладу із надання психіатричної допомоги помиляються в оцінці психічного стану особи, до якої застосовано такі заходи, або ж (що незрівняно гірше!) свідомо хочуть «позбавитися» незручного, проблемного пацієнта й тому клопочуть перед судом про припинення застосування примусового заходу медичного характеру чи про його зміну. Сама ж особа, щодо якої вирішується відповідне питання, цілком може усвідомлювати (наприклад, перебуваючи в стані тимчасового «просвітлення» / ремісії), що: а) насправді одужання чи істотного покращення

щення її психічної діяльності й близько нема, що її думки «плутані» та неадекватні, а поведінка небезпечна (зокрема, і для неї ж самої), б) а тому продовження застосування таких заходів, відповідатиме, передовсім, її ж інтересам. Аналогічна позиція може бути і в її захисника чи законного представника (причому, позиція не «голослівна», а така, що ґрунтується на певних фактах та підтверджена висновком незалежного лікаря-психіатра). Однак, якщо зважати на буквальне тлумачення вказаних статей трьох різних нормативних актів, ніхто з цих осіб звернутися до суду з відповідним клопотанням не може. Звісно, у подібних ситуаціях можна й зараз (до внесення законодавчих змін) усе-таки пробувати звертатися із відповідним проханням до суду, аргументуючи це тим, що отака ситуація – це правова прогалина, а для її подолання можна й треба використовувати аналогію закону. Однак можна натрапити на такого суддю, який із посиланням на законодавчі положення (ч. 5 ст. 19 Закону «Про психіатричну допомогу», ч. 3 ст. 514 КПК та ч. 1 ст. 95 КК України) скаже (і, по-суті, *формально* правильно!): «Такого права у Вас немає!» А тому відповідний законодавчий підхід потребує корегування.

Ми не виключаємо ситуації, за якої до суду з цього приводу звертатимуться із протилежними, взаємовиключними клопотаннями. Наприклад, представник закладу, де особи надають психіатричну допомогу, клопоче про припинення застосування примусового заходу медичного / психіатричного характеру, а особа, до якої такий захід застосовано (чи її захисник, законний представник) – просить про продовження їх застосування. Суд же ж, з урахуванням сили та ваги представлених доказів і висловлених аргументів, конкуруючих позицій, здатен прийняти правильне рішення. Це повністю узгоджуватиметься із задекларованою у КПК засадою диспозитивності (п. 19 ч. 1 ст. 7; ст. 26 КПК України) [2].

Вважаємо, що законодавець, не передбачивши, що особа, стосовно якої вирішується питання щодо застосування примусових заходів медичного характеру (її захисник, законний представник), вправі також клопотати і про їх продовження, і зробив це не з якогось злого умислу (наприклад, аби обмежити право на доступ до правосуддя), а тому, що просто не припускав наявності в цього учасника процесу такого правового інтересу.

Окрім того, законодавець непослідовний, адже він допускає, що така особа (та ті, хто може обстоювати її інтереси) вправі клопотати про *зміну виду* примусових заходів медичного характеру, причому не конкретизовано, яким може бути характер таких змін. А оскільки жодного спеціального обумовлення з цього приводу немає, слід зробити висновок про те, що цей учасник процесу може просити суд про *будь-яку зміну*: а) не тільки в сторону пом'якшення – про застосування «легшого» (менш суворого) заходу, б) але й убік його «*посилення*». А раз так – то нелогічно, своєю чергою, позбавляти його права звертатися до суду із проханням про продовження застосування примусових заходів медичного характеру.

Висновки. Отже, з урахуванням вищенаведеного, пропонуємо такі «фінальні» редакції ст. 95 КК України, ч. 1-3 ст. 514 КПК України та чч. 1-5 ст. 19 Закону України «Про психіатричну допомогу»:

а) ст. 95 КК України:

«Стаття 95. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру.

«1. Рішення про припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру приймається в разі такої зміни стану психічного та / або фізичного здоров'я особи, за якої відпала потреба в раніше застосовуваному заході, а рішення про їх зміну – за тих же умов та за необхідності у призначенні іншого примусового заходу психіатричного характеру. Продовження застосування примусових заходів психіатричного характеру здійснюється за відсутності підстав для їх припинення чи зміни.

2. У разі припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру внаслідок зміни психічного стану на краще або такої зміни фізичного стану, через яку особа перестала бути суспільно небезпечною, суд може передати її на піклування родичам або опікунам із обов'язковим лікарським наглядом.

3. У разі припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру внаслідок одужання, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення в стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, підлягає покаранню на загальних засадах, а особа, яка після вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не була здатна відбувати покарання, може підлягати подальшому відбуванню покарання»;

б) ч. 1-3 ст. 514 КПК України (зауважимо, що в запропонованій «фінальній» редакції ст. 514 КПК України, де вирішено геть не процедурні питання, відсутня частина 2, яку ми радимо виключити):

«Стаття 514. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру

1. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру здійснюється на підставі ухвали суду, в межах територіальної юрисдикції якого застосовується цей захід.

3. Розгляд питання про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів психіатричного характеру здійснюється за письмовою заявою представника закладу з надання психіатричної допомоги (лікаря-психіатра), де тримається особа, або за письмовою заявою особи, до якої застосовано такі заходи (її захисника чи законного представника).

До заяви лікаря-психіатра додається висновок комісії лікарів-психіатрів та / або висновок лікаря-терапевта, де обгрунтовано необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких заходів. До заяви особи, до якої застосовано примусові заходи психіатричного характеру (її захисника чи законного представника) також може бути додано відповідний висновок обраного нею незалежного лікаря-психіатра»;

в) ч. 1-5 ст. 19 Закону «Про психіатричну допомогу»:

«Стаття 19. Примусові заходи психіатричного характеру

Примусові заходи психіатричного характеру застосовуються за рішенням суду у випадках та в порядку, встановлених Кримінальним, Кримінальним процесуальним кодексами України, цим Законом та іншими законами.

За рішенням суду застосовуються такі примусові заходи психіатричного характеру:

1. надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку;

2. госпіталізація до закладу із надання психіатричної допомоги із звичайним наглядом;

3. госпіталізація до закладу із надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом;

4. госпіталізація до закладу із надання психіатричної допомоги з суворим наглядом.

Особи, до яких застосовані примусові заходи психіатричного характеру, підлягають огляду комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на 6 місяців для вирішення питання про наявність підстав для звернення до суду із заявою про припинення, продовження чи зміну застосування цих заходів. Після проведення огляду представник закладу з надання психіатричної допомоги (лікар-психіатр), який надає особі психіатричну допомогу, надсилає на суду за місцезнаходження закладу з надання психіатричної допомоги заяву (до якої додається висновок комісії лікарів-психіатрів та / або висновок лікаря-терапевта) з обґрунтуванням необхідності продовження, зміни або припинення застосування примусового заходу психіатричного характеру. Надалі продовження застосування примусового заходу психіатричного характеру кожного разу здійснюється на строк, що не перевищує 6 місяців.

Особа, до якої застосовуються примусові заходи психіатричного характеру, вправі звернутися до обраного нею незалежного лікаря-психіатра з метою отримання висновку про стан свого психічного здоров'я та про необхідність застосування до неї примусових заходів психіатричного характеру. У висновку незалежного лікаря-психіатра мають бути зазначені підстави для зміни, припинення чи продовження застосування примусових заходів психіатричного характеру. Адміністрація закладу з надання психіатричної допомоги, де перебуває особа, до якої застосовано примусові заходи психіатричного характеру, та адміністрація кримінально-виконавчої установи (якщо примусові заходи психіатричного характеру застосовано до особи за місцем відбування покарання) повинні забезпечити безперешкодну можливість обстеження особи обраним нею незалежним психіатром на території цього закладу чи установи відповідно».

Використані джерела:

1. Навроцька В. Підстави продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Випуск 3(99). С. 130-146.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення: 28.05.2023).

3. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05 квітня 2001 р. №2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення: 28.05.2023).

4. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. №1489-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>. (дата звернення: 28.05.2023).

5. Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169 с.

6. Навроцька В. В. Зміна та припинення застосування примусових заходів медичного характеру. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали круглого столу (23 вересня 2022 р.) / упор. І.В. Гловюк, Н. Р. Лашук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 58-59.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченко, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

8. Колмаков П. А. О некоторых проблемных ситуациях правового регулирования принудительных мер медицинского характера. *Вестник Удмуртского университета*. 2017. Т.27. Вып. 2. С. 103-108.

9. Ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 13.06. 2019 р. (справа № 206/237/19, провадження № 206309219). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82414935>. (дата звернення: 28.05.2023).

10. Ухвала Глибочького районного суду Чернівецької області від 05.10.2020 р. (справа №715214420, провадження № 1-в7156820). URL .: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92024175>. (дата звернення: 28.05.2023).

11. Ухвала Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 28.09.2021 р. (справа № 2064327/21, провадження № 1-в20627521). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100075310>. (дата звернення: 28.05.2023).

12. Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 27 грудня 2019 р. (справа № 703487819, провадження № 1-в70322719). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86670280>. (дата звернення: 28.05.2023).

13. Ухвала Константинівського міськрайонного суду Донецької області від 27 липня 2020 р. (справа № 233410319). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90657837>. (дата звернення: 28.05.2023).

14. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06. 2005 р. №7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>. (дата звернення: 28.05.2023).

15. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL : https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf. (дата звернення: 28.05.2023).

16. *Bellet v. France*: Case of the European Court of Human Rights from 04.12.1995 (application № 23805/94). URL : <https://ips.ligazakon.net/document/ES011035>. (дата звернення: 28.05.2023).

17. Принц Ліхтенштейну Ганс Адам II проти Німеччини від 12.07. 2001 (заява № 42527/98). URL : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=520>. (дата звернення: 28.05.2023).

18. *Scordino v. Italy*: Case of the European Court of Human Rights from 27.03.2003 (application №3683). URL : <http://hudoc.echr.coe.int/conversion.docx.pdf>. (дата звернення: 28.05.2023).

19. Ятрідіс проти Греції: Рішення Європейського суду з прав людини від 25.03.1999 р. (заява №31107/96) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_363#Text. (дата звернення: 28.05.2023).

20. Мушта проти України: Рішення Європейського суду з прав людини від 18.11. 2010 р. (заява №8863/06). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_660#Text. (дата звернення: 28.05.2023).

21. Берназюк Я. Право на доступ до судового захисту в контексті дотримання строків звернення до суду, практика ЄСПЛ. URL : <https://radako.com.ua/news/pravona-dostup-do-sudovogo-zahistu-v-konteksti-dotri-mannya-strokov-zvernennya-do-sudu-praktika>. (дата звернення: 28.05.2023).

22. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_7474. (дата звернення: 28.05.2023).

References:

1. Navrots'ka, V. (2022) Pidstavy prodovzhennya, zminy chy pryypynennya zastosovannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru. *Visnyk Luhans'koho der zhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E.O. Didorenka - Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 3(99), 130-146. [in Ukrainian].

2. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 13 kvitnya 2012 roku №4651-VI. (1996) N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. [in Ukrainian].

3. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 05 kvitnya 2001 r. (2001) N. p. №2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. [in Ukrainian].

4. Pro psykhiatrychnu dopomohu: Zakon Ukrayiny vid 22 lyutoho 2000 r. №1489-III (2000) N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>. [in Ukrainian].

5. Navrotska, V. V. (2021) Osoblyvi poryadky kryminalnoho provadzheniya: monohrafiya. Lviv: Lvivskyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].

6. Navrots'ka, V. V. (2022) Zmina ta pryypynennya zastosovannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru. *Kryminal'na yustytisiya v Ukrayini: realiyi ta perspektyvy: materialy kruhloho stolu (23 veresnya 2022 r.) - Kryminal'na yustytisiya v Ukrayini: realiyi ta perspektyvy: materialy kruhloho stolu (23 veresnya 2022 r., 58-59)* / I. V. Hlovyuk, N. R. Lashchuk, V. V. Navrots'ka, I. R. Serkevych, N. I. Ustryts'ka (Eds.). L'viv: L'vivskyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].

7. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny (2016) / O. M. Dzhuzhi, A. V. Savchenko, V. V. Cherneya (Eds.) Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

8. Kolmakov, P. A. (2017) O nekotorykh problemnykh situatsiyakh pravovogo regulirovaniya prinuditel'nykh mer meditsinskogo kharaktera. *Vestnik Udmurtskogo universiteta - Bulletin of the Udmurt University*, 2, 103-108 [in Russian].

9. Ukhvala Samars'koho rayonnoho sudu m. Dnipropetrovs'ka vid 13.06. 2019 r. (sprava № 20623719, provadzheniya № 206/309219). (2019) N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82414935>. [in Ukrainian].

10. Ukhvala Hlybots'koho rayonnoho sudu Chernivets'koyi oblasti vid 05.10.2020 r. (sprava №715214420, provadzheniya №1-v/7156820). (2020) N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92024175>. [in Ukrainian].

11. Ukhvala Samars'koho rayonnoho sudu m. Dnipropetrovs'ka vid 28.09.2021 r. (sprava №206432721, provadzheniya №1-v/20627521). (2021) N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100075310>. [in Ukrainian].

12. Ukhvala Smilyans'koho mis'krayonnoho sudu Cherkas'koyi oblasti vid 27 hrudnya 2019 r. (sprava №703487819, provadzheniya №1-v/0322719). (2019) N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86670280>. [in Ukrainian].

13. Ukhvala Konstantynivs'koho mis'krayonnoho sudu Donets'koyi oblasti vid 27 lypnya 2020 r. (sprava №233410319). (2020) N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90657837>. [in Ukrainian].

14. Pro praktyku zastosovannya sudamy prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru ta prymusovoho likuvannya: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrayiny vid

03.06.2005 r. №7. (2005) N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05#Text>. [in Ukrainian].

15. Konventsiya pro zakhyst prav lyudyny ta osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 r. (1950). N. p. URL : https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf. [in Ukrainian].

16. Bellet v. France: Case of the European Court of Human Rights from 04.12.1995 (application №23805/94 (1995) N. p. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/ES011035>. [in English].

17. Prynts Likhtenshteynu Hans Adam II proty Nimechchyny: Rishennya Yevropeys'koho sudu zprav lyudyny vid 12.07.2001 (zayava №42527/98). (2001). URL : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=520>. [in Ukrainian].

18. Bellet v. France: Case of the European Court of Human Rights from 04.12.1995 (application №23805/94) (1995) N. p. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/ES011035>. [in English].

19. Yatridis proty Hreysiyy: Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 25.03.1999 r. (zayava №31107/96) (1999) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_363#Text. [in Ukrainian].

20. Mushta proty Ukrainy: Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 18.11.2010 r. (zayava №8863/06). (2010). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_660#Text. [in Ukrainian].

21. Bernazyuk, Y. A. (N.d.) Pravo na dostup dosudovoho zakhystu v konteksti dotrimannya strokiv zvernennya do sudu, praktyka YESPL. N. p. URL : <https://radako.com.ua/news/pravo-na-dostup-do-sudovogo-zahistu-v-konteksti-dotrimannya-strokiv-zvernennya-do-sudu-praktika>. [in Ukrainian].

22. Koval', I. (N. d.) Pravo na spravedyvy sud: praktyka Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny shchodo Ukrainy. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474. N. p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.05.2023

Navrotska V., Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of criminal-law disciplines Lviv State University of Internal Affairs (Lviv, Ukraine)

CONTINUATION, CHANGE AND TERMINATION OF THE APPLICATION OF COERCIVE MEDICAL MEASURES: GAPS, INTER-INDUSTRY AND "INTERNAL" CONFLICTS AND THEIR OVERCOMING

The article states the presence of numerous cross-industry and "internal" contradictions, other systemic defects in the provisions of the domestic Criminal and Criminal Procedure Codes and in the Law of Ukraine "On Psychiatric Care" in terms of their regulation of the grounds for continuation, change or termination of the application of coercive measures of a medical nature and the procedure for their application these measures. It is claimed that only stating such shortcomings without specifying specific proposals to overcome them at the legislative level will not particularly help the employees of the bodies conducting the criminal process. It is noted that the best way to avoid law-enforcement errors in situations where the provisions of regulatory acts are unclear and contradictory is

not to count on following the interpretation of relevant regulatory provisions, even by super-authoritative bodies or individuals, but to legislatively correct such provisions. In view of this, the author proposed a number of changes and additions to Article 95 of the Criminal Code of Ukraine, Article 514 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and Article 19 of the Law of Ukraine "On Psychiatric Assistance in the part of their regulation of the grounds for continuation, change and termination of coercive measures of a medical nature. The specified proposals are aimed at avoiding duplication of the provisions of the specified normative acts, due consideration of the subject of legal regulation, coordination of the relevant provisions with the principle of discretion declared in the Criminal Procedure Code of Ukraine, consideration of the positions of the European Court of Human Rights and the approaches reflected in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which provides guarantees of a fair trial, one aspect of which is the right of access to justice.

Keywords: continuation, change and termination of coercive measures of a medical nature, inter-sectoral conflicts, overcoming contradictions, duplication, access to justice, decision of the European Court of Human Rights.